

TER INLEIDING

De Nederlandse archeologische wereld is in beweging. Met deze constatering begon de inleiding op het jaarverslag van de ROB over 1993, waarin een beeld werd geschetst van de verschillende tendensen en ontwikkelingen. Dat beeld is in essentie niet veranderd maar het veranderingsproces in het archeologisch bestel is nog volop aan de gang en zal dat nog wel enige tijd blijven. Het is nog niet zover dat een nieuw bestel is uitgekristalliseerd en de meeste kwesties zijn nog in discussie.

Dat ontwikkelingen een zekere traagheid hebben is wel eens frustrerend maar in feite heel normaal. Het zou ook moeilijk anders kunnen, want niet alleen de ROB heeft ramen en deuren opengezet, hetzelfde geldt voor de Stichting voor de Nederlandse Archeologie en in toenemende mate voor de hele Nederlandse archeologische wereld. Er wordt gezocht naar nieuwe wegen om tot samenwerking en discussie te komen.

In toenemende mate vindt die discussie ook plaats met maatschappij en politiek. Dat is merkbaar op nationaal niveau, waar de parlementaire behandeling van de 'Conventie van Malta' begonnen is, maar ook door de rol die het archeologisch erfgoed tegenwoordig in andere discussies speelt. Dat geldt met name in de ruimtelijke ordening, bijvoorbeeld de grootschalige ingrepen ten gevolge van de VINEX en infrastructurele werken. Maar ook het nieuwe elan van de provincies is duidelijk merkbaar in een toegenomen belangstelling voor hun eigen rol in de zorg voor het cultuur-historisch erfgoed. Op gemeentelijk niveau is er eenzelfde tendens, die zich bijvoorbeeld uit in de alerte opstelling van de VNG waar het gaat om de gemeentelijke rol in het archeologisch bestel. Dit jaarverslag verschijnt met (te) grote vertraging. Dat heeft slechts één voordeel: ontwikkelingen kunnen achteraf in een zeker perspectief worden gezien en 1994 was voor de ROB een bijzonder jaar, vooral vanwege de reorganisatie van de dienst die formeel op 1 juli 1994 werd afgesloten. Daarnaast is veel werk verzet om gestalte te geven aan de ontwikkeling van het beleid en van een visie op de toekomst. Over de nieuwe structuur van de ROB is in het vorige jaarverslag al het nodige gezegd. De beleidsontwikkeling kreeg op diverse manieren vorm. Van belang waren werkconferenties, een interne in februari in Nunspeet en een externe, die onder de titel 'Verantwoord vergeten' in april in het Archeon werd gehouden. Van de laatste, gewijd aan het thema 'selectie', is inmiddels een verslag verschenen (Archeologisch Informatie Cahier 8, Leiden 1995). De eerste leidde, via tussenrapporten en in nauw overleg met het departement, tot de nota 'Het Verleden Zeker' die formeel in januari 1995 werd uitgebracht.

In die nota wordt een beeld geschetst van het beleid dat nodig is om te komen tot een meer effectieve archeologische monumentenzorg en het bestel dat daarbij wenselijk is. Een punt van cruciaal belang is de decentralisatie en het delen van verantwoordelijkheden met provincies en gemeenten. Voorstellen om dat vorm te geven zijn in een werkgroep van OC&W/ROB, IPO en VNG nader uitgewerkt. Met de provincie Noord Holland, die als 'proeftuin' fungeert, zijn in de vorm van een convenant dat tot eind 1996 van kracht is, afspraken gemaakt waarmee de provincie een eigen beleid kan gaan voeren.

Hoewel de taakverdeling met de provincie nog beperkt is, is daarmee in ieder geval een eerste aanzet gegeven om tot verdergaande afspraken te komen en kunnen de nodige ervaringen worden opgedaan om tot een model van vruchtbare, complementaire samenwerking met provincies te komen. Ook op andere terreinen zijn daarmee vorderingen gemaakt, bijvoorbeeld in het

ontwikkelen van provinciale archeologische monumentenkaarten waarvan een eerste versie in samenwerking met Noord-Brabant gestalte kreeg. Inmiddels zijn ook voor Limburg, Noord- en Zuid-Holland dergelijke kaarten geproduceerd. Ze vinden allen hun basis in het informatiesysteem ARCHIS, dat een van de pijlers is waarop wordt gewerkt aan de uitbouw van de ROB tot kennis- en expertisecentrum.

Ook op verschillende andere terreinen is aan dat doel al veel bijgedragen. In april promoveerde B. Groenewoudt op een proefschrift gewijd aan de inventarisatie, waardering en selectie van archeologische monumenten. Een promotie op dit type onderzoek, tot stand gekomen via middelen voor 'produkt-vernieuwing', is een primeur voor de Nederlandse archeologie. Voor de ROB is het een belangrijke bouwsteen in de ontwikkeling van normen en richtlijnen voor alle onderdelen van de archeologische monumentenzorg, een ander facet van de functie als kenniscentrum. Daar hoort bijvoorbeeld ook de ontwikkeling van archeologische waarderings- en beleidskaarten bij, die ons in staat moeten stellen om beter en in een eerder stadium te kunnen inspelen op - en te kunnen bijdragen aan - processen van planvorming op allerlei niveau. Het voorkómen van schade aan het archeologisch erfgoed blijft een hoog doel, maar ideaal en praktijk zijn niet altijd verenigbaar. Zo is in 1994 veel werk verzet voor de voorbereiding van zeer grootschalige opgravingsprojecten in het kader van twee grote infrastructurele werken: de aanleg van de Betuwelijn en van de A27 in Flevoland. Over de bereidheid van de betrokken instanties om terdege rekening te houden met archeologische waarden, valt niet te klagen. Integendeel: in beide gevallen zullen diverse belangrijke monumenten behouden kunnen blijven, maar desondanks zijn daarnaast ook opgravingen nodig - gefinancierd door de veroorzakers - op voorheen ongekende schaal. Met name de complexe situatie in het tracé van de Betuwelijn, waar onder strakke condities van geld en tijd maximale inhoudelijke kwaliteit moet worden bereikt, heeft geleid tot een vernieuwende aanpak in de opzet van het project. Naar het zich laat aanzien wordt het project daarmee tevens een belangrijke leerschool in het ontwikkelen van specificaties en normen en in het aansturen van grotendeels extern uit te voeren werk. Ook daarmee wordt een bijdrage geleverd aan de nieuwe rol van de ROB.

Gebleken is overigens, dat die rol niet op alle fronten even gemakkelijk tot stand komt. Er zijn een drietal factoren waaraan nog veel moet verbeteren om de nieuwe taken goed aan te kunnen. De eerste is de interne cultuurverandering, werkwijze en aansturing. Tijdige evaluatie van de reorganisatie door Bureau Berenschot, nog geen jaar na de formele reorganisatie, heeft al aangetoond dat op dat front nog veel moet verbeteren om de nieuwe organisatie ook echt goed te laten functioneren. Inmiddels wordt daar, met ondersteuning van een extern adviseur, hard aan gewerkt.

Een tweede belangrijke factor is een nijpend gebrek aan middelen, zowel voor de organisatie zelf als voor de activiteiten. Ook de participatie van andere overheden in de archeologisch monumentenzorg en hun bereidheid om taken op zich te nemen, wordt door een gebrek aan middelen niet bevorderd. In het overleg met IPO en VNG en in diverse notities wordt al geconstateerd dat een verbetering van het bestel, dat met decentralisatie gepaard moet gaan, alleen haalbaar is indien op alle niveaus de middelen toenemen. Natuurlijk kunnen, bij het verleggen van taken en door het stellen van prioriteiten, bij een dienst als de ROB zelf ook middelen anders worden aangewend, maar de ruimte is door allerlei autonome factoren zeer beperkt.

Een derde belangrijke factor is het centralistische imago dat nog steeds aan de ROB kleef. De nota 'Het Verleden Zeker' spreekt andere taal, maar geconstateerd kan worden dat de visie die daarin wordt verwoord, nog onvoldoende bij de buitenwacht is doorgedrongen. Dat is, in zekere zin, niet verwonderlijk want de archeologische monumentenzorg is bewust én noodgedwongen, door de beperkte beschikbaarheid van middelen en spreiding van deskundigheid, altijd centraal georganiseerd gebleven. Maar het nodigt niet uit om mee te doen. Nu er wat dat betreft expliciet voor een andere koers is gekozen, is het van groot belang dat de organisatie dat ook uitstraalt en dat het uit onze opstelling en handelen blijkt. In ieder geval zal communicatie met partners en andere betrokkenen en de maatschappij voor de komende jaren een belangrijke prioriteit zijn. Ook andere prioriteiten en keuzes moeten worden vormgegeven. Het vigerende beleidsplan van de ROB is in 1994 afgesloten en de nu uitgezette koers, politieke wensen en beschikbare middelen zullen hun concrete vertaling moeten vinden in een nieuw beleidsplan, dat voortaan deel zal uitmaken van de voorbereidingscyclus van de 4-jaarlijkse cultuurnota. Over het beleid dat daarin vorm moet krijgen, is hierboven al het een en ander gezegd. De kwetsbaarheid en de alarmerende erosie van het bodemarchief zijn in 1994 gedocumenteerd in een rapport, dat landelijk de nodige aandacht trok (De degradatie van de archeologische betekenis van de Nederlandse bodem, Interne Rapporten 13, mei 1994).

Voor de ROB betekent het, dat een vermindering van de ongebreidelde afkalving van archeologisch erfgoed en de instandhouding van waardevolle monumenten, de eerste prioriteit moet hebben. Dat kan alleen succesvol worden aangepakt samen met anderen door decentralisatie en verbreding van het bestel, én in samenwerking met andere cultuurhistorische disciplines. Voor de eigen rol impliceert dit, dat de dienst meer voorwaardenscheppende en bestuurlijke taken gaat vervullen en kwaliteitszorg, waarbij de ontwikkeling van normen en richtlijnen van groot belang zal zijn. Daarnaast is er de centrale rol in het beheer van informatie, vormgegeven in het ARCHIS-systeem.

Ook het onderzoek kan meer gericht worden op voorwaardenscheppende programma's en op het verzamelen, analyseren en toegankelijk maken van informatie, zowel voor wetenschappelijke als meer publieksgerichte doelen. Dat zal betekenen dat uitvoerende taken anders moeten worden ingericht. Een belangrijk deel daarvan kan door lagere overheden worden ingevuld, maar dat geldt niet voor alles. Ook op nationaal niveau zullen veranderingen nodig zijn, waarbij in toenemende mate grote projecten extern worden uitgevoerd onder inhoudelijke verantwoordelijkheid van de dienst.

De veranderingen gaan dus door, op allerlei terrein, en ook de invoering van de Conventie van Malta zal tot verdere aanpassingen en wijzigingen leiden in het archeologisch bestel en in de rol van de verschillende participanten. Maar zover is het nog niet, het debat is, na een aarzelend begin in 1994, eigenlijk daarna pas goed op gang gekomen.

Dat er, met alle belangrijke ontwikkelingen, ook nog gewoon hard gewerkt is aan behoud, bescherming en onderzoek van archeologische monumenten, moge dit jaarverslag bewijzen. Ook op het persoonlijke vlak waren er een aantal bijzondere gebeurtenissen, die niet onvermeld mogen blijven. In oktober ontving dr. R. van Heeringen tijdens de 114^e dies natalis van de Vrije Universiteit, de driejaarlijkse Bulthuis van Oosternieland prijs voor zijn dissertatie over de IJzertijd in westelijk Nederland. Een andere voor de ROB belangrijke gebeurtenis was de benoeming, per 1 september, van dr. H. Kars tot hoogleraar, eveneens aan de Vrije Universiteit.

Van de vertrekkende medewerkers verdienen er twee speciale vermelding, nl. de veldtechnicus B. Buisman en het hoofd documentatie, drs. R. Dorst, die beide hun loopbaan afsloten bij de ROB. In de loop van het jaar vierden maar liefst vier collega's hun 25-jarig jubileum: O. Goubitz, A. de Haan, dr. A. Verlinde en K. Vlierman.

Nog net voor het einde van het verslagjaar, op 14 december, kwam het bericht dat er een oplossing was gevonden voor de huisvestingsproblemen van de sector Scheeps- en Onderwaterarcheologie. De afdelingen, nu nog gehuisvest in Alphen aan de Rijn en in Ketelhaven, zullen over enkele jaren worden verenigd op één locatie, in Lelystad. Daar zullen de afdelingen, werkplaatsen en het museum in directe samenhang met de Batavia-werf een nieuw onderkomen vinden, wat vooral ook de publieksgerichte kanten van ons werk zeer ten goede zal komen.

W.J.H. Willems